

วัฒนธรรมอีสานในสื่อพื้นบ้าน

กิตติพงษ์ ประชาชิต

Isan Culture in Folk Media

Kittipong Prachachit

โปรแกรมวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

Communication Arts program, Sisaket Rajabhat University

Corresponding author E-mail address: cg3dman@hotmail.com

บทสรุป

วัฒนธรรม คือ สิ่งที่บรรพบุรุษสร้างขึ้น เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม โดยผ่านความเชื่อ ความเกรงกลัว และความต้องการความมั่นคงทางจิตใจ แต่ละสังคมจะมีการสร้างวัฒนธรรมที่เข้มแข็งจนมีอัตลักษณ์ประจำชุมชน สามารถสืบทอดกลายเป็นประเพณีที่ชุมชนยอมรับ ภาคอีสานเป็นพื้นที่ที่มีประชากรมากซึ่งแบ่งเป็นหลายชนกลุ่ม จึงมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมค่อนข้างมาก ในแต่ละกลุ่มล้วนมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองที่เด่นชัด แต่โดยรวมแล้วสามารถแบ่งประเภทของวัฒนธรรมอีสานได้ 6 ประเภท คือ 1. มุขปาฐะ เช่น นิทานพื้นบ้าน แต่กลุ่มชนในภาคอีสานจะมีเรื่องเล่าหรือนิทานที่เล่าสืบต่อกันมาซึ่งมีความเฉพาะตัวในด้าน รูปแบบคำประพันธ์ และเนื้อหา 2. ความรู้เรื่องจักรวาล หรือความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ 3. ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ คือ ความรู้ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน 4. ประเพณีพิธีกรรม ชาวอีสานส่วนใหญ่มีประเพณีที่เรียกว่า ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ที่สืบทอดกันมายาวนานและเคร่งครัด 5. งานช่าง และ 6. ศิลปะการแสดง ในอดีตชาวอีสานใช้การสอดแทรกความรู้เรื่องวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่นในสื่อพื้นบ้าน เพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านต่างๆ จากรุ่นสู่รุ่น เนื่องจากสื่อพื้นบ้านเป็นสิ่งที่มีความสนใจ มีความใกล้ชิดกับผู้ชม ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ นับเป็นสื่อที่สามารถใช้ในการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ แก่ประชาชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งบรรพบุรุษสามารถสอดแทรกเนื้อหาด้านวัฒนธรรมอีสานเข้ากับสื่อพื้นบ้าน ในองค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ 1. เนื้อเรื่อง มักใช้วรรณกรรมหรือนิทานพื้นบ้านในการแสดง 2. การแต่งกาย ในการแสดงสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิด แม้จะมีการปรับเปลี่ยนการแต่งกายตัวละครตามยุคสมัย แต่ยังคงรูปแบบพื้นฐานการแต่งกายของคนอีสานไว้ในตัวละครหลัก 3. การแสดงหรือการเคลื่อนไหว จะสื่อถึงพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของคนแต่ละพื้นที่ 4.ดนตรีประกอบ และ 5. บทสนทนาหรือภาษาที่ใช้ คือการใช้ภาษาพื้นบ้านมาใช้ในการสนทนากันในโอกาสต่างๆ

คำสำคัญ : วัฒนธรรม, อีสาน, สื่อพื้นบ้าน

บทนำ

สื่อพื้นบ้าน หรือเรียกอีกอย่างว่า สื่อประเพณี (Tradition Media) เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอีสาน ที่ได้มีการสะท้อนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ปรัชญา ความนึกคิดของชาวอีสานได้อย่างใกล้ชิดเคียงความเป็นจริงมากที่สุด เนื่องจากเป็นผลผลิตทางความคิดที่ผ่านกระบวนการกลั่นกรองมาแล้วในหลายระดับ ทั้งนี้บรรพบุรุษอีสานได้นำเอาความเชื่อดั้งเดิม ความประเพณีที่ควรปฏิบัติ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การประกอบอาชีพ ความเชื่อ ข้อห้าม มาผสมผสานลงไปในสื่อพื้นบ้าน ซึ่งมีได้มี

จุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงเพียงอย่างเดียว แต่มีจุดหมายอื่นรวมอยู่ด้วย เช่น เพื่ออบรมสั่งสอน ตักเตือน แนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิต การประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในทำนองคลองธรรมหรือแม้แต่การให้ความรู้เพื่อให้สามารถนำไปแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี จึงนับว่าสื่อพื้นบ้านเป็นมรดกอันล้ำค่าที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความงามทางวัฒนธรรมในแง่มุมต่างๆ ที่บรรพบุรุษอีสานรู้จักเลือกสรรมาใช้ให้เหมาะสมกับบุคคลในสังคม สถานการณ์ หรือกาลเวลา ในสมัยอดีตนั้นสื่อพื้นบ้านถือได้ว่าเป็นที่นิยมและชื่นชอบของคนอีสานได้เป็นอย่างดีกับคนทุกรุ่น ตัวอย่างสื่อพื้นบ้านอีสานที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เช่น หมอลำ หนังประโมทัย เป็นต้น

ในปัจจุบันสื่อพื้นบ้านอีสานเริ่มถูกลืมเลือนหายไปจากท้องถิ่นอีสาน เนื่องจากสื่อสมัยใหม่หลายรูปแบบได้ขยายอิทธิพลเข้าไปในท้องถิ่นอย่างรวดเร็ว ความเจริญแบบสังคมเมือง เครื่องมือเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ นิตยสาร หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ ภาพยนตร์ เกมส์ และอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งสื่อเหล่านี้มักจะมาพร้อมกับวัฒนธรรมต่างชาติที่แฝงเข้ามาด้วยสื่อดังกล่าว ทำให้คนอีสานซึ่งมีการบริโภคสื่อเหล่านี้เป็นบริเวณกว้าง เริ่มยอมรับวัฒนธรรมต่างชาติมากขึ้น เช่น วัฒนธรรมเกาหลี จีน ญี่ปุ่น และชาติทางยุโรป ทำวิถีชีวิต ค่านิยมของคนอีสานต่างไปจากเดิมเป็นอย่างมาก จึงทำให้สื่อพื้นบ้านหลายคณะ ไม่สามารถดำเนินงานการแสดงได้ต้องยุบคณะ บางคณะได้ประสบกับปัญหาค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการที่ค่อนข้างสูง ไม่ค่อยมีการว่าจ้างงานการแสดง ไม่มีงบประมาณในการพัฒนาปรับปรุงคณะให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพราะการลงทุนในการพัฒนาสื่อให้มีความใหม่ ทันสมัย สอดคล้องกับพฤติกรรมผู้บริโภคสื่อของคนที่เปลี่ยนไปนั้น ยังมีความเสี่ยงที่สูง ทำให้หลายคณะได้ปิดตัวไปอย่างน่าเสียดาย การถ่ายทอดวัฒนธรรมความเป็นอีสานด้านต่างๆ ไปสู่คนรุ่นหลังจึงเริ่มเลือนหายไปเช่นกัน

ในการศึกษาครั้งนี้ได้สังเกตเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมความเป็นอีสานที่อยู่ในสื่อพื้นบ้าน ซึ่งบรรพบุรุษได้คิดค้นและร่วมกันสังเคราะห์ขึ้นด้วยความประณีต ใฝ่ใจในเรื่องของเนื้อหา กลวิธีในการนำเสนอ และรูปแบบการแสดงออกของสื่อเพื่อให้ความเหมาะสมกับคนอีสานมากที่สุด ทั้งนี้เพื่อถ่ายทอดคำสั่งสอนคนในสังคม แนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและเหมาะสมกับชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี ทำให้สังคมอีสานมีความสุขเรื่อยมา จึงกลายเป็นสื่อที่มีคุณค่า มีความใกล้ชิดกับคนอีสานมาอย่างยาวนาน และสามารถถ่ายทอดวัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาชาวบ้านจากรุ่นสู่รุ่นได้เป็นอย่างดี

วัฒนธรรมอีสานที่แฝงอยู่ในสื่อพื้นบ้านชนิดต่างๆ มีคุณค่าอย่างมากในการศึกษาและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็น การแต่งกาย ความเชื่อ พิธีกรรม การละเล่นและการแสดง ข้อห้าม ภูมิปัญญาชาวบ้าน ประเพณี สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ช่วยขัดเกลาหล่อหลอมสังคมอีสานให้อยู่ร่วมกันสันติและดำรงชีวิตอย่างมีความสุข รวมทั้งเป็นเสน่ห์อันงดงามที่มีความเฉพาะตัว ฉะนั้น เราจึงควรศึกษาวัฒนธรรมอีสานที่อยู่ในสื่อพื้นบ้านนี้ไว้ เพื่อเป็นทรัพยากรทางความคิดที่สำคัญในการนำมาใช้พัฒนาสื่อสมัยใหม่สำหรับคนอีสานในปัจจุบัน และสืบทอดวัฒนธรรมอันล้ำค่าของคนอีสานต่อไป นอกจากนี้สื่อสมัยใหม่ที่แฝงไปด้วยวัฒนธรรมอีสานนี้ ยังมีความสอดคล้องกับความสนใจของคนอีสานเพราะคนในสังคมอีสานนั้นจะสามารถรับรู้วัฒนธรรมของตัวเองได้ดีกว่าวัฒนธรรมอื่น อีกทั้งความใกล้ชิดกับคนอีสานอย่างยาวนาน ยิ่งจะช่วยให้คนอีสานสามารถเข้าถึงแก่นของวัฒนธรรมของตนได้ดี และช่วยให้เกิดความเข้าใจ สนุก ชาบซึ่งไปกับสื่อสมัยใหม่ที่ได้รับความนิยมได้ดีกว่าสื่อที่แฝงไปด้วยวัฒนธรรมชนชาติอื่น

1. วัฒนธรรมอีสาน

ศาสนาและความเชื่อ คือ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ศาสนาจึงว่า เป็นวัฒนธรรมทางนามธรรมที่มีผลกับวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยผ่านความเชื่อ ความเกรงกลัว ต้องการความมั่นคงทางจิตใจ ศาสนาและความเชื่อจึงทำให้เกิดวัฒนธรรมในสังคม ศาสนาและความเชื่อที่มีอิทธิพลกับวัฒนธรรมไทย คือ ศาสนาพุทธและพราหมณ์ ซึ่งมีการผสมผสานกันอยู่ตั้งแต่อดีต จนกลายเป็นวัฒนธรรมทางศาสนาที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างการผสมผสาน เช่น ความเชื่อเรื่องผีและอำนาจลี้ลับ เช่น ผี เทวดา เทพต่างๆ ทางศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อผีแถน ผีเจ้าป่า เจ้าปู่ตา ผีบรรพบุรุษ ผีเรือน ของชาวพุทธ เป็นต้น การเชื่อเรื่องผีเหล่านี้ ทำให้

เกิดวัฒนธรรมชุมชน เช่น การไหว้ปู่ตา การไหว้ผีตาแฮกของชาวอีสาน ความเชื่อเรื่องผีมีทั้งผีดี และผีร้าย จึงมีการสร้างวัฒนธรรม โดยผ่านเรื่องของผีมากมาย วัฒนธรรมความเชื่อเหล่านี้ ทำให้เกิดประเพณี พิธีกรรมการปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน (ประจวบ จันทร์หมั่น, 2553)

การเกิดขึ้นของคำว่า ประเพณี เป็นการเกิดขึ้นหลังจากสังคมนั้นสร้างวัฒนธรรมที่เข้มแข็งจนมีอัตลักษณ์ประจำชุมชน สามารถสืบทอดกลายเป็นประเพณีที่ชุมชนยอมรับ ดังนั้น ประเพณี และวัฒนธรรมก็คือสิ่งเดียวกัน เช่น ประเพณีลอยกระทง เกิดขึ้นจากวัฒนธรรมความเชื่อว่ามีมนุษย์ทุกคน มีความทุกข์ มีบาปที่เคยกะทำ การลอยกระทง คือ การนำเอาความทุกข์ หรือบาป ที่เคยกะทำ เอาใส่กระทง แล้วนำไปลอยน้ำ เชื่อว่าเมื่อลอยกระทงแล้วชีวิตจะมีความสุข เมื่อมีความเชื่อเช่นนั้น และมีการปฏิบัติมาเรื่อยๆ จนเกิดการยอมรับในสังคม จึงกลายเป็นประเพณี และมีการสืบทอดมาจนปัจจุบัน ซึ่งมีหลากหลายนับไม่ถ้วนใน วัฒนธรรมชุมชน

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของอีสาน คือความหลากหลายของความเชื่อของกลุ่มคน ซึ่งทางสังคมศาสตร์ใช้คำว่า “ชาติพันธุ์” เพื่อแบ่งแยกความหลากหลายของวัฒนธรรมและกลุ่มคน โดยมีองค์ประกอบ เช่น ภาษา ความเชื่อ ศาสนา เครื่องมือ เครื่องใช้ เปรียบเทียบวัฒนธรรมเพื่อพิจารณาความแตกต่าง ความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม และกลุ่มคน

กลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสานมีมากกว่า 10 กลุ่ม กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ของภาคอีสาน เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ลาว ในอีสานกลาง จังหวัด มหาสารคาม ขอนแก่น ร้อยเอ็ด กลุ่มชาติพันธุ์ ญ้อ ภูไท โข บลู่ แสก ในเขตอีสานเหนือ จังหวัด กาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนม มุกดาหาร กลุ่มชาติพันธุ์ กูย (เดิมเรียกส่วย) ในอีสานใต้ จังหวัดศรีสะเกษ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร ในจังหวัดสุรินทร์ กลุ่ม ชาติพันธุ์ฮัญญู (ชาวนบ) ในจังหวัดชัยภูมิ ความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นเกิดจากปัจจัยหลัก คือ มีระบบนิเวศต่างกันจึงเกิด ความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณีต่างกันดังกล่าว ชาวอีสานในแต่ละชาติพันธุ์ล้วนมีอัตลักษณ์ของตนเอง ที่แบ่งชัดเจนที่สุดก็คือ ภาษา การแต่งกาย รวมถึงโครงสร้างร่างกาย แต่ในด้านของประเพณี พิธีกรรม คนอีสานยังคงมีความคล้ายคลึงกัน เพราะมี ประเพณีวัฒนธรรมที่เหมือนกัน

ภาพที่ 1 – 2 ศิลปะการแสดงของอีสาน ที่มา: ชมรมศิลปวัฒนธรรมอีสาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประเภทของวัฒนธรรมอีสาน

ประเภทของวัฒนธรรมอีสานมีลักษณะคล้ายกันกับภาคอื่นๆ แต่จะมีความต่างกันในเรื่องของความเชื่อ ลักษณะพิธีกรรม เนื่องจากมีฐานทางความคิดที่ต้องเอาชนกะกับสภาพลักษณะภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่ที่ต่างกัน แต่ถ้าจำแนกออกให้ครอบคลุมตาม แนวคิดของ จิรวัดน์ พิระสันต์ (2553) จะจำแนกประเภทของวัฒนธรรม ออกเป็น 6 ประเภท มีความครอบคลุมเนื้อหาทางด้าน วัฒนธรรม ดังนี้

1.1 มูขปาฐะ เช่น นิทานพื้นบ้าน ฯลฯ

นิทาน คือเรื่องเล่าที่เล่ากันมาจนถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เรียกว่านิทานพื้นบ้านบ้านนิทานพื้นเมืองบ้าง ลักษณะสำคัญที่สุดของนิทานพื้นบ้านอยู่ที่ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมา ส่วนใหญ่ไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นครั้งแรก

ทราบแต่ว่าเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมา อาจถ่ายทอดด้วยปากหรือด้วยการเขียนก็ได้ นิทานพื้นบ้านจำแนกเป็นหลายประเภท เช่น นิทานมหัศจรรย์ นิทานชีวิต นิทานวีรบุรุษ นิทานประจำถิ่น นิทานอธิบายเหตุ ตำนานปรัมปรา นิทานสัตว์ มุขตลก นิทานศาสนา นิทานเรื่องผีและนิทานเจ้าแม่ (จิรวัดน์ พิระสันต์, 2553)

นิทานพื้นบ้านอีสานมีลักษณะรูปแบบและเนื้อหาที่แตกต่างไปจากวรรณกรรมของภูมิภาคอื่นของประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากพื้นฐานของสังคม ความเชื่อและขนบธรรมเนียมคตินิยมของสังคมที่แตกต่างกัน จึงทำให้รูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมอีสานมีลักษณะเฉพาะตน ดังนี้

1.1.1 รูปแบบ

นิทานอีสานจะจดบันทึกด้วยอักษรตัวธรรม และอักษรไทยน้อย และใช้สำนวนภาษาถิ่นอีสานมีลักษณะฉันทลักษณ์ หรือรูปแบบคำประพันธ์มีอยู่ 2 รูปแบบ คือ โคลงสาร และกาพย์ ซึ่งโดยปกติแล้ววรรณกรรมส่วนใหญ่นิยมประพันธ์เป็นโคลงสาร ส่วนกาพย์นิยมใช้ประพันธ์นิทานคำสอน หรือนิทานที่ใช้ในการแข่งเพื่อความสะดวกในการจดจำ นิทานพื้นบ้านอีสานไม่นิยมบอกชื่อผู้แต่ง ผู้คัดลอก หรือผู้เขียน แต่มีความเชื่อกันว่า การสร้างหนังสือถวายวัดถือได้ว่าเป็นการถวายที่ได้ อานิสงส์แรง เพราะเป็นการสืบต่ออายุของพุทธศาสนา ซึ่งสมัยก่อนนิยมใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอด ตลอดจนการอนุรักษ์นิทานเหล่านี้ไปพร้อมๆ กันด้วย

1.1.2 เนื้อหา

นิทานอีสานจะมีส่วนร่วมในการควบคุมสังคม คือ สอนจริยธรรม และระเบียบจารีตประเพณีอันพึงปฏิบัติแก่ประชาชน เช่น เรื่องฮิตสิบสอง คลองสิบสี่ เนื้อหาของนิทานอีสานส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เพราะวัดเป็นสถาบันกลางในการส่งเสริม และการอนุรักษ์ไว้ เช่น เรื่องชาดก จริยธรรม คติธรรม ตอบสนองความเชื่อในเรื่อง กุศโลบายญาณ และศาสนาชาวบ้าน เช่น บทบายศรีสู่ขวัญต่างๆ ความเชื่อเกี่ยวกับบุญ กรรม นรก สวรรค์ ภพนี้ ภพหน้า เป็นต้น นอกจากนี้เนื้อหาของนิทานอีสานยังสะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์และค่านิยมทางสังคม ซึ่งผู้แต่งได้บันทึกความเชื่อ อุดมการณ์เหล่านั้นในรูปแบบจริยวัตรของตัวเอกในเรื่อง ซึ่งตัวเอกในนิทานนั้น ส่วนใหญ่มักจะมีจริยวัตรแบบพระเวสสันดร คือมุ่งแสวงหาธรรมะ สร้างบุญบารมี และมีความเก่งกาจ อธิฤทธิ์ เพื่อใช้ในการปราบฝ่ายอธรรม (ธวัช ปุณโณทก, 2522)

ประเภทของเนื้อเรื่อง อาจจำแนกออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

- 1.นิทานพุทธศาสนา** เป็นนิทานที่เกี่ยวกับศาสนาพุทธ เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องพุทธประวัติ ชาดก ระเบียบประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ เช่น ลำเทมมหาชาติพระเวสสันดรชาดก ท้าวสีทน เสียวสวาสดี ท้าวปาจิต และท้าวโสวัต
- 2.นิทานประวัติศาสตร์** เป็นนิทานที่เขียนขึ้นโดยอาศัยเค้าโครงเรื่องมาจากพงศาวดาร หรือตำนาน เช่น ท้าวฮุ่งหรือเจียง ตำนานขุนบรมพื้นเวียง ตำนานพระพุทธรูปต่างๆ ในแต่ละท้องถิ่น
- 3.นิทานนวนิยาย** สมัยก่อนนิทานเปรียบเสมือนมหรสพของชาวอีสาน แต่ถ้าพิจารณาที่จุดมุ่งหมายและสารประโยชน์แล้วพบว่าผู้แต่งได้พยายามแทรกคติธรรมไว้ในเนื้อเรื่องพร้อมกันไป เพื่อเป็นการสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่สังคม นอกจากนี้ยังมีจุดประสงค์เพื่อเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตตามคตินิยมของพุทธศาสนา เช่นเรื่อง กำฟ้าผีน้อย ปลาแดกปลาสมอ จำปาลีต้นรางผมหอม การเกิด นางอ่อน
- 4.นิทานคำสอน** เป็นนิทานที่มีจุดประสงค์เพื่อสั่งสอนให้ผู้อ่านหรือสังคมได้ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติและงดเว้นในส่วนงดเว้น ตามข้อห้าม หรือ คละลา ตลอดจนด้านจริยธรรมต่างๆ โดยยึดคตินิยมของพุทธศาสนา และบางครั้งก็ผสมผสานเข้ากับความเชื่อของ

สังคัม เช่นเรื่องพิณญาณ เช่น เรื่องธรรมคาสอนโลก สิตสิบสอง กองสิบสี่ พระยาคำกองสอนไพร่ ท้าวคำสอน ปุสสอนหลาน ยอดคำสอน และสิริโทวาท้าวคำสอน

5.นิทานพิธีกรรม เป็นนิทานที่มีจุดประสงค์ที่จะสร้างเสริมความเป็นสิริมงคลให้แก่ผู้กระทำพิธีกรรมหรือสังคัม เช่น บทผู้ขวัญ ต่างๆ

1.2 ความรู้เรื่องจักรวาล

จักรวาลทัศน์ คือ ปริมปราศติหรือสำนึกต่อโลกของมนุษย์ซึ่งสื่อด้วยสัญลักษณ์ภายใต้การพรรณนาเรื่องเล่าเหนือธรรมชาติ จักรวาลทัศน์เสนอความจริงเกี่ยวกับการมีอยู่ของมนุษย์ในจักรวาล การเกิดและการตายของชีวิต การดำรงอยู่และการดำเนินไปของโลก (จิรวัดน์ พระสันต์, 2553)

จักรวาลทัศน์ตามคติพื้นบ้านอีสานนั้นถือว่าสรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ ป่าเขา หรือลำธารล้วนมีผีหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ดูแลรักษา ชาวบ้านอีสานจึงมีความเคารพยำเกรงต่อธรรมชาติ จะเข้าป่าหาสมุนไพร หรือล่าสัตว์ ตัดไม้ ก็ต้องขออนุญาตจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ก่อน เมื่อคนอีสานมีความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ แล้วจึงมีกฎหรือข้อห้ามที่สังคัมกำหนดขึ้นมาเป็นข้อควรปฏิบัติในสังคัมอีสานนั้น เรียกว่า 'กะล่ำ' ถือว่าเป็นมรดกทางปัญญาอย่างหนึ่งที่ผลิตออกมาจากองค์ความรู้ของคนอีสาน ซึ่งได้รับอิทธิพลทั้งจากความเชื่อ บรรทัดฐาน ค่านิยม การทดลอง การปฏิบัติทั้งในแง่ส่วนบุคคลและจากการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคัม ที่เห็นว่าไม่ควรกระทำหรือประพฤติปฏิบัติออกไป ทั้งนี้กะล่ำได้ครอบคลุมวิถีการดำเนินชีวิต แนวปฏิบัติด้านต่างๆ ในชีวิตประจำวัน หากจะเปรียบฮิตสิบสองครองสิบสี่เป็นรัฐธรรมนุญ กะล่ำคงจะเปรียบกับกฎหมายลูกหรือพระราชบัญญัติที่แยกย่อยออกมากำหนดชี้เฉพาะ หรือให้รายละเอียดปลีกย่อยไปในแต่ละเรื่อง

กะล่ำ ขะล่ำ หรือ กะล่ำ เชื่อว่ามาจากรากศัพท์ของคำว่า กรรม ซึ่งหมายถึงการกระทำ อันเป็นเรื่องใกล้ตัวในชีวิตประจำวันของคนอีสานในอดีต เนื่องจากกะล่ำเป็นข้อห้ามในการกระทำแสดงออกต่างๆ หรือสิ่งต้องห้าม ต้องเว้น ห้ามประพฤติปฏิบัติ ไม่สมควรที่จะกระทำ ทั้งกาย วาจาและใจ หากละเลย หรือล่วงละเมิดจะเป็นอัปมงคล เป็นบาปกรรม ผิดฮึด ผิดครอง นำความเสื่อมเสีย และอาจเกิดอันตรายแก่บุคคลที่ฝ่าฝืนรวมทั้งมีผลต่อสังคัมที่อยู่ด้วย

1.3 ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ

ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม การศึกษาธรรมชาติในมิติทางวัฒนธรรมเป็นการศึกษาระบบนิเวศเกษตร คือ ระบบการผลิตพืช สัตว์ ประมงและป่าไม้ ที่มนุษย์ได้กระทำให้เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ เพื่อการแลกเปลี่ยนและการค้าขาย โดยมีองค์ประกอบที่เป็นสิ่งมีชีวิต ได้แก่ มนุษย์ สัตว์ พืช และองค์ประกอบที่เป็นสิ่งมีชีวิต ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศและแสงแดด รวมไปถึงปัจจัยที่มีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และการเมือง ทั้งหมดนี้จะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันทำให้เกิดเป็นระบบนิเวศเกษตร

ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ พันธุ์พฤษชาติ สัตว์ปีก สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์เลื้อยคลาน ระบบนิเวศน้ำจืด ระบบนิเวศน้ำเค็ม แม่น้ำลำธาร ทะเลสาบ แหล่งน้ำท่วม อ่างเก็บน้ำ ปากแม่น้ำ ป่าชายเลน แนวปะการัง หาดหินดินทราย การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวกับธรรมชาติมีน้อยมาก ควรศึกษาถึงเทคนิคการทำนา ทำสวน และบริบททางวัฒนธรรมในการคิดค้นเทคนิคต่างๆ ควรศึกษาถึงประโยชน์ที่ชุมชนใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและความเชื่อมโยงกับความเชื่อ ประเพณีในสังคัม ตลอดจนแบบแผนการจัดการระบบนิเวศ

1.4 ประเพณีพิธีกรรม

ประเพณีพิธีกรรม คือ กฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้แนะและควบคุมพฤติกรรมของผู้คนที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ศาสนาดั้งเดิมของชาวไทยคือความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาน เมื่อศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ จึงผสมกลมกลืนเป็นศาสนาชาวบ้านที่มีความเชื่อถือทั้งผี พราหมณ์ พุทธ ชาวบ้านจะประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา โดย เรียกว่า ประเพณีการทำบุญ (จิรวัดน์ พิระสันต์; 2553)

ประเพณีของชาวอีสานมีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ที่แบ่งชัดเจนที่สุดก็คือ เรื่องของภาษา การแต่งกาย รวมถึงโครงสร้างร่างกาย แต่ในด้านของประเพณี พิธีกรรม คนอีสานยังคงมีความคล้ายคลึงกัน เพราะมีประเพณีวัฒนธรรมที่ถือสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต คือ ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ซึ่งเป็นประเพณีวัฒนธรรมที่เข้มแข็งของชาวอีสาน

ฮีตสิบสอง มาจากคำสองคำได้แก่ฮีต คือคำว่า จาริต ซึ่งหมายถึง ความประพฤติ ธรรมเนียม ประเพณี ความประพฤติที่ดี และ สิบสอง หมายถึง สิบสองเดือน ดังนั้นฮีตสิบสองจึงหมายถึงประเพณีที่ประชาชนในภาคอีสานปฏิบัติกันมาในโอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี เป็นการผสมผสานพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องผีและพิธีกรรมทางการเกษตร เข้ากับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ประเพณีในฮีตสิบสองมีดังนี้

เดือนอ้าย (เดือน1) บุญเข้ากรรม เลี้ยงพระ เนื่องในพิธีที่พระสงฆ์ต้องอาบัติสังฆาทิเสส มาขอแสดงอาบัติของตนแก่ที่ประชุมสงฆ์

เดือนยี่ (เดือน2) บุญคูณลาน เป็นบุญหลังการเก็บเกี่ยว เพื่อความเป็นสิริมงคล โดยการประพรมน้ำพุทธมนต์ขี้ผึ้งขี้เถ้าขี้เถ้าข้าว ทำขวัญข้าว เก็บฟืนไว้ใช้

เดือน 3 บุญข้าวจี ถวายอาหารพระที่วัด ฟังเทศน์ ฟังธรรมมีการนำข้าวจีไปถวายพระ

เดือน 4 บุญพระเวส เป็นการเลี้ยงพระและฟังเทศน์มหาชาติ มีกิจกรรมที่สำคัญ คือ แห่กัณฑ์หลอน แห่ข้าวพันก้อน เทศน์ มาลัยหมื่น มาลัยแสน อ่านสังกาศเทศน์มหาชาติ

เดือน 5 บุญสงกรานต์ ถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ ให้เอาดอกไม้ธูปเทียน ไปวัด เลี้ยงภัตตาหารพระสงฆ์ ฟังเทศน์ มีบายศรีสู่ขวัญ เอาน้ำหอมผสมขมิ้นรดตรงแก่ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้ที่เคารพนับถือ

เดือน 6 บุญบั้งไฟ ทำพิธีส่งบั้งไฟไปขอลูกจากพญาแถน เป็นการทำบุญเลี้ยงพระก่อนหน้าการทำนา แห่บั้งไฟเป็นการรื่นเริงสนุกสนาน

เดือน 7 บุญซำฮะ เป็นการทำบุญเพื่อล้างสิ่งชั่วร้าย เช่น ผีบ้านเรือน หลีกเมืองเพื่อความ เป็นสิริมงคลของปี นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เย็นและตอนเช้ามีการเลี้ยงพระ ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ทำความสะอาดบ้าน เช่น ผีประจำหมู่บ้าน ผีปู่ย่าตายาย ผีไร่นา ผีหลักเมือง

เดือน 8 บุญเข้าพรรษา เอาข้าวดอกคอกไม้ ขี้ผึ้ง ธูปเทียน ไปรวมกันที่วัด ฟังเทศน์ หล่อเทียนพรรษาถวายวัด ถวายปัจจัย เช่น ข้าวสาร อาหารแห้งน้ำมันแก่พระเพื่อใช้ในพรรษา

เดือน 9 บุญข้าวประดับดิน เลี้ยงภัตตาหารสงฆ์ ทำบั้งสุกุลส่งบุญไปให้ผู้ตายฟังสวดพาทุง อาหารเช่นผีไปวางตามพื้นดิน ตามป่า เพื่อผีไม่มีญาติจะได้กิน

เดือน 10 บุญข้าวสาก เป็นการถวายสลากภัตแก่พระสงฆ์ พระเนรรูปโคจับสลากได้ของ ผู้ใดผู้นั้นถวายสิ่งของแก่ พระสงฆ์ และเอาอาหารสำหรับเปรตไปแขวนไว้ตามต้นไม้ ถวายผ้าอาบน้ำ

เดือน 11 บุญออกพรรษา ถวายภัตตาหารพระสงฆ์ มีพิธีถวายปราสาทผึ้ง ไหลเรือไฟ (คล้ายลอยกระทงของภาคกลาง) ตักบาตรเทโว

เดือน 12 บุญกฐิน ถือว่าเป็นบุญที่ใ้กุศลแรง ถวายผ้ากฐิน

กองสิบลี เป็นคำและข้อปฏิบัติคู่กับฮีตสิบสอง มาจากคำสองคำ ได้แก่ กอง หรือ คลอง (ภาษาอีสานไม่ออกเสียงควบกล้ำ) คือคำว่า ครรลอง ซึ่งหมายถึง ธรรมเนียมประเพณี หรือแนวทาง และ สิบลี หมายถึง สิบลีข้อ ดังนั้นคลองสิบลีจึงหมายถึง แนวทางที่ประชาชนทุกระดับ นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ ผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมือง พระสงฆ์ และคนธรรมดาสามัญพึงปฏิบัติ สิบลีข้อ ซึ่งอาจจัดหมวดหมู่ได้ดังนี้

- 1) เป็นหลักปฏิบัติกล่าวถึงครอบครัวในสังคม ตลอดจนผู้ปกครองบ้านเมือง
- 2) เป็นหลักปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ในการปกครองบ้านเมือง และหลักปฏิบัติของประชาชนต่อพระมหากษัตริย์
- 3) เป็นหลักปฏิบัติที่เน้นให้ประชาชนปฏิบัติตามจารีตประเพณี และคนในครอบครัวที่ปฏิบัติต่อกัน
- 4) เป็นหลักปฏิบัติในการปกครองบ้านเมืองให้อยู่เป็นสุขตามจารีตประเพณี

กองสิบลีในความหมายดังที่กล่าวมา เป็นความหมายของ “พระอิริยาวัตร” บางครั้งเรียกว่า คลองเจ้าคลองขุน มีทั้งหมด สิบลีคลอง ซึ่งชาวอีสานยึดถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาแต่โบราณ แต่คลองสิบลีในปัจจุบัน ชาวบ้านอีสานโดยส่วนใหญ่รู้จักกัน ในความหมายที่ว่า เป็นประเพณีของชาวบ้าน เป็นวัฒนธรรมและกฎกติกาของชุมชน หรือวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ เป็นการ ปฏิบัติให้ถูกต้องตามมารยาทในสังคม ซึ่งมีมากกว่าสิบลีข้อ เช่น

- 1.เมื่อได้ข้าวใหม่หรือผลหมากรากไม้ ให้บริจาคทานแก่ผู้มีศีลแล้วตนจึงบริโภคและแจกจ่ายแบ่งญาติพี่น้องด้วย
- 2.อย่าโลภมาก อย่าจ่ายเงินแดงแปลงเงินคั่ว และอย่ากล่าวคำหยาบช้ากล้าแข็ง
- 3.ให้ทำป้าหรือกำแพงเอือนของตน แล้วปลูกหอบูชาเทวดาไว้ในสี่แฉก(มุม)บ้านหรือแฉงเอือน
- 4.ให้ล้างตีนก่อนขึ้นเฮือน
- 5.เมื่อถึงวันศีล 7-8 คำ 14-15 คำ ให้สมมา(ไหว้) ก้อนเส้า สมมาถึงไฟ สมมาขึ้นบันได สมมาผักตู่ (ประตู) เฮือนที่

ตนอาศัยอยู่

- 6.ให้ล้างตีนก่อนเข้าอนตอนกลางคืน
- 7.ถึงวันศีล ให้เมียเอาดอกไม้รูปเทียนมาสมมาสามิ แล้วให้เอาดอกไม้ไปถวายสังฆเจ้า
- 8.ถึงวันศีลดับ ศีลเพ็ง ให้นมนต์พระสงฆ์มาสูดมนต์เฮือน แล้วทำบุญตักบาตร
- 9.เมื่อภิกษุมาคลุมบาตร อย่าให้พื้นคอย เวลาใส่บาตรอย่าซุน(แตะ)บาตร อย่าซุนภิกษุสามเณร
- 10.เมื่อภิกษุเข้าปรีวาศกรรม ให้เอาขันขันข้าวตอกดอกไม้รูปเทียน และเครื่องอัฐบริวาร ไปถวายเพิ่ม
- 11.เมื่อเห็นภิกษุ เดินผ่านมาให้นั่งลงยกมือไหว้แล้วจึงค่อยเจรจา
- 12.อย่าเจียบเงาพระสงฆ์
- 13.อย่าเอาอาหารเงื่อน (อาหารที่เหลือจากการบริโภค) ทานแก่สังฆเจ้าและอย่าเอาอาหารเงื่อนให้สามีตัวเองกิน
- 14.อย่าเสพงามคุณในวันศีล วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันมหาสงกรานต์และวันเกิดของตน

อย่างไรก็ตาม ชาวอีสานยังมีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมความเชื่ออยู่ เช่นกัน ผ่านการละเล่น ผ่านการเล่านิทาน คติ คำกลอน ผนญา ซึ่งทำให้เห็นวัฒนธรรมชุมชนที่แตกต่างชัดเจนขึ้น

1.5 งานช่าง

ช่างในคติของศิลปะไทย หมายถึงผู้ทำงานฝีมือ เรียกตามลักษณะของวิธีการทำศิลปะแต่ละประเภท ได้แก่ ช่างรัก ช่างถม ช่างทอง ช่างจักสาน ช่างเขียน ช่างไม้ ช่างหล่อ ดังที่มีชื่อเรียกรวมว่า ช่างสิบหมู่ อันหมายรวมถึงช่างฝีมือในด้านต่างๆ ที่เป็นช่างหลวง หรือช่างประจำในสังกัดของเจ้านาย การช่างไทยเป็นงานศิลปะที่สร้างด้วยมือด้วยกรรมวิธีต่างๆ เพื่อการใช้สอย และวัตถุประสงค์อื่นๆ ศิลปหัตถกรรมวิธีการผลิต หรือจำแนกตามสถานภาพของช่างได้แก่ ช่างหลวง ช่างวัด และช่างชาวบ้าน

ภาพที่ 3 การทอผ้าพื้นบ้านอีสาน ที่มา: <http://web.chiangrai.net>

งานช่างของคนอีสาน โดยส่วนใหญ่เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตเพื่อใช้สอยภายในครัวเรือน ใช้วิธีการฝึกฝน จนเกิดความชำนาญมากกว่าการเรียนรู้ตามทฤษฎี ลักษณะผลงานแสดงถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ วิธีการผลิตมักจะเป็นไปตาม ธรรมชาติที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ กก ฟ้าย ดินเหนียว และไม้เนื้อแข็งชนิดต่างๆ ฝีมือในงานช่างมีความเรียบง่ายและ มีความประสานกลมกลืน ทำให้เกิดความงามที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นที่แตกต่างไปจากสินค้าอุตสาหกรรม หัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิต กันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ผ้าทอ เครื่องปั้นดินเผา งานจักสานลายและไม้ไผ่ งานโลหะ ผลิตภัณฑ์ดนตรีพื้นเมือง และงานแกะสลัก นอกจากนี้งานช่างไทยยังรวมถึงสถาปัตยกรรม จิตรกรรมและประติมากรรม ด้วยเอกลักษณ์ของงานช่างอีสาน

1.6 ศิลปะการแสดง

ศิลปะการแสดงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านมานับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดง แบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้านและเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนา เป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอพรจากเทพเบื้องบนให้ประทานความสุขความเจริญและพิชิตพญายักษ์

ศิลปะการแสดงที่มหาชนนิยมดูในอดีต ได้แก่ การแสดงในพิธีกรรมและในงานเฉลิมฉลองโดยมีเจ้าภาพเป็นผู้เสีย ค่าใช้จ่าย ชาวบ้านทั่วไปเป็นผู้ดู ปัจจุบันยังมีประเพณีการแสดงเช่นนี้ เช่น หมอลำ โนรา หนังตะลุง หนังบักคือ ลิเก ลิเกลูกทุ่ง ลิเกขอ ละครชาตรี หุ่นกระบอก เป็นต้น ศิลปะการแสดงที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ ได้แก่ เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน และฟ้อนพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมที่รวมบทร้อยกรองและดนตรีพื้นบ้านเข้าด้วยกัน สืบทอดกันมาด้วยปากเปล่า เช่น เพลงสวดทางศาสนา เพลงประกอบพิธีกรรม เพลงปฏิพากย์ เพลงในเทศกาลและเพลงพื้นบ้านที่เป็นมหรสพ

เพลงพื้นบ้านอีสานมีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม มีบทบาทหลายด้าน ได้แก่ บทบาทด้านให้ความ บันเทิง บทบาทในด้านการสร้างความสามัคคี บทบาทด้านให้การศึกษา ปลุกฝังค่านิยม บทบาทในด้านบันทึกเหตุการณ์ ประวัติศาสตร์ และบทบาทในด้านระบายความคับข้องใจ ปัจจุบันสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงทำให้เพลงพื้นบ้านหมดไปหรือเหลือน้อยลง ส่วนดนตรีพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาตามประเพณีมุขปาฐะ เรียนรู้จากการฟังและการเล่นตามเทศกาลงาน บุญ ดนตรีพื้นบ้านแต่งขึ้นฉับพลันตามปฏิภาณของผู้เล่น โดยไม่มีการเขียน โน้ต ซึ่งต่างจากดนตรีที่เล่นบรรเลงทั่วไป เช่น ศิลปะการแสดง หมอลำ หนังประ โมทัย ฟ้อน เซิ้ง ล้วนบอกลักษณะนิสัยร่าเริงกระฉับกระเฉงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ภาพที่ 2 ศิลปะการแสดงเชิงไข่มดแดงของคนอีสาน ที่มา: www.artsw2.com

ภูมิประเทศภาคอีสานเป็นที่ราบสูง ค่อนข้างแห้งแล้งเพราะพื้นดินไม่เก็บน้ำ ฤดูแล้งจะกันดาร ฤดูฝนน้ำจะท่วม แต่ชาวอีสานก็มีอาชีพทำไร่ทำนา และเป็นคนรักสนุกและขยัน อดทน คนอีสานมักไปขายแรงงานในท้องถิ่นภาคกลางหรือภาคใต้ เพลงพื้นเมืองอีสานจึงมักบรรยายความทุกข์ ความยากจน ความเหงา ที่ต้องจากบ้านมาไกล คนตรีพื้นเมืองแต่ละชั้นเฝ้าต่อการเล่นเดี่ยว การจะบรรเลงร่วมกันเป็นวงจึงต้องทำการปรับหรือตั้งเสียงเครื่องดนตรีใหม่ เพื่อให้ได้ระดับเสียงที่เข้ากันได้ทุกครั้ง คนอีสานก็พยายามหาความบันเทิงในทุกโอกาส เพื่อผ่อนคลายความไม่สบายใจหรือสภาพความทุกข์ยากอันเนื่องจากสภาพธรรมชาติ เครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสาน เช่น พิณ แคน โหวด โปงลาง หิน ซอ ปี่ไม้ซาง กลองคุ่ม กลองยาว เป็นต้น ทำนองเพลงพื้นเมืองอีสานมีทั้งทำนองที่เศร้าสร้อยและสนุกสนาน เพลงที่มีจังหวะเรวนั้นถึงจะสนุกสนานอย่างไรก็ยังคงเจือความทุกข์ยากลำบาก ในบทเพลงอยู่เสมอ ทำนองเพลงหรือทำนองดนตรีเรียกว่า “ลาย” เช่น ลายแม่ฮ้างกล่อมลูก ลายนกไต่บินข้ามทุ่ง ลายลมพัดพร้าว ลายน้ำโดนแดด เป็นต้น การขับร้องเรียกว่า “ลำ” ผู้ที่มีความชำนาญในการลำเรียกว่า “หมอลำ” ลำมีหลายประเภท เช่น ลำกลอน ลำเพลิน ลำเรื่องต่อกลอน ลำผญา(ผะผยา) ลำเต้ย เป็นต้น ส่วนบทเพลงหรือลายบรรเลงก็มาจากภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านดนตรี

2. สื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้าน (Folk Media) หมายถึง สื่อที่อาจเป็นคณะบุคคล ตลอดจนเครื่องมือ อุปกรณ์ที่เกี่ยวกับการแสดงกิจกรรม และวัฒนธรรมการดำรงอยู่ทุกประเภท โดยเป็นสื่อที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้น และยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแต่โบราณกาล ได้แก่ เพลง ฟ้อน ละคร การละเล่น (ลิเก จั้ว หมอลำ ลำตัด หนังประ โหมทัย มโนราห์ ฯลฯ) กีฬา ตลอดจนประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ

สื่อพื้นบ้าน เป็นสื่อที่มีผลสูงใจ ใกล้ชิดประชาชน ปรับการแสดงผลได้หลายรูปแบบ ปรับให้เข้ากับเนื้อหาใหม่ๆ ได้เสมอ รวมทั้งเป็นที่ชื่นชอบของบุคคลทุกเพศทุกวัยในแต่ละท้องถิ่น ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเริ่มมีการสนใจนำสื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ในชุมชน หรือท้องถิ่นชนบท ที่เรียกว่าสื่อพื้นบ้าน มาใช้ในการพัฒนาชนบท ซึ่งเป็นสื่ออีกชนิดหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการเผยแพร่ข่าวสาร การให้ความรู้ด้านต่างๆ แก่ประชาชนในชนบทได้เป็นอย่างดี (กาญจนา แก้วเทพ, 2554)

สื่อพื้นบ้าน นับเป็นพื้นที่บ่มเพาะความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการสื่อสารความหมายของมนุษย์ เช่น การสวมผ้าซิ่นหรือผ้าลายขลิบทอมือในการแสดงพื้นบ้าน อาจเป็นเอกลักษณ์หรือ “สื่อ” ที่แสดงออกถึงความเป็นตัวตนของคนอีสาน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในการทอผ้าและมีความเชื่อในการใช้สีของผ้าหรือใช้ลายผ้าทอสำหรับขับไล่สิ่งชั่วร้าย ในแง่ของกระบวนการผลิตและขนาดของการผลิต การกระจายและการบริโภคสื่อพื้นบ้านจะจำกัดวงอยู่ในระดับชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ สื่อพื้นบ้านเกิดขึ้นและดำรงอยู่เพื่อประโยชน์ใช้สอยที่เหมาะสมสำหรับชุมชน เพื่อแสดงเอกลักษณ์หน้าตาของชุมชนแต่ละแห่ง เช่น ครกอ่างศิลา เหล็กน้ำพี้ อุดรดัด มีดอรัญญิกที่อยุธยา บั้งไฟพญานาคที่อำเภอโพนพิสัย เป็นต้น

ภาคอีสานเป็นภาคที่มีการละเล่น และการแสดงสื่อพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของตนมากมาย แบ่งออกเป็นกลุ่มวัฒนธรรมได้ 3 กลุ่ม (เจริญชัย ชนไฟโรจน, 2529) ได้แก่

1.กลุ่มวัฒนธรรมโคราช เป็นวัฒนธรรมของชาวไทยโคราชที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครราชสีมาอำเภอนางรอง อำเภอหนองกี่ อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์ มีการละเล่นและการแสดงที่เป็นหลัก คือ ลิเก และเพลงโคราช

2.กลุ่มวัฒนธรรมกันทรวิชัย เป็นวัฒนธรรมของชาวไทยเขมร และชาวไทยกวยที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ อำเภอประโคนชัย อำเภอกระสัง อำเภอบ้านกรวด อำเภอสตึก และอำเภอเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์ มีการละเล่น และการแสดงที่เป็นหลัก คือ เจริง กันทรวิชัย และปี่พาทย์

3.กลุ่มวัฒนธรรมหมอลำ เป็นวัฒนธรรมของชาวไทยลาวที่อาศัยอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร มุกดาหาร นครพนม หนองคาย เลย ขอนแก่น อุดรธานี สกลนคร ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ชัยภูมิ อำเภอรำไพบุรี อำเภอรัตนบุรี และอำเภอท่าตูม ของจังหวัดสุรินทร์ อำเภอพุทไธสง อำเภอลำปลายมาศ อำเภอหนองกี่ อำเภอละหานทราย อำเภอสตึก อำเภอคูเมือง และอำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ อำเภอบัวใหญ่ อำเภอสูงเนิน และอำเภอประทายของจังหวัดนครราชสีมา มีการละเล่น และการแสดงที่เป็นหลัก คือ หมอลำ หมอแคน

ศิลปะการแสดงพื้นบ้านและสื่อพื้นบ้านของชาวอีสานที่มีความโดดเด่น และถือเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของคนในภูมิภาคนี้ คือ ศิลปะการแสดงหมอลำ (ธีระพงษ์ โสดาศรี, 2537 : 28) ซึ่งถือได้ว่าเป็นที่นิยม และรับใช้ชีวิตของชาวอีสาน กล่าวคือ ให้ความบันเทิงเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดของคนในสังคม ให้การศึกษา ให้ความรู้ ให้แก่วรรณกรรมที่ส่งผ่านมาแสดงหมอลำโดยมีศิลปินเป็นผู้อนุรักษ์ และสืบทอดศิลปะพื้นบ้าน นับได้ว่าหมอลำเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงศิลปวัฒนธรรมของชาวอีสานที่สะท้อนภาพของสังคม และยังเป็นความบันเทิง ในเชิงธุรกิจอีกด้วย หมอลำแบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ หมอลำพื้น หมอลำผีฟ้า หมอลำกลอน หมอลำหมู่ และหมอลำเพลิน กลอนลำที่หมอลำใช้ลำ มีทำนองหลัก 4 ทำนอง ได้แก่ ทำนองลำทางสั้น ทำนองลำทางยาว ทำนองลำเตี้ย และทำนองลำเพลินลักษณะของกลอนลำ มีกลอนรำ กลอนกาพย์ (หรือกลอนตัด) และกลอนเอื้อง (เจริญชัย ชนไฟโรจน, 2529)

หมอลำ มีบทบาทที่สำคัญต่อสังคมอีสานสองประการ คือ บทบาทด้านพิธีกรรม ได้แก่ หมอลำผีฟ้า ซึ่งเป็นการลำเพื่อรักษาคนเจ็บป่วย และขอคำทำนายเกี่ยวกับ โชคชะตาบ้านเมือง พิธีกรรมทั้งสองลักษณะนี้สัมพันธ์กับองค์ประกอบของสังคม ในด้านความเชื่อ การผลิตและระบบเศรษฐกิจ บทบาทด้านมหรสพมี 2 ลักษณะ คือ บทบาทโดยตรง ได้แก่ ให้ความบันเทิงให้การศึกษาศาสนาสวดอภินิหารเพื่อการเมืองความคิด และเป็นสื่อชาวบ้าน สอนบทบาทที่แฝงเร้น ได้แก่ เป็นการผ่อนคลายความเก็บกด และความคับข้องใจอันเกิดจากรอบสังคม และปัญหาในการดำเนินชีวิต

ในอดีตหมอลำได้รับความนิยมมากในพื้นที่ดินแดนอีสาน และมีบทบาทมากที่สุดในการให้ความบันเทิงแก่ชุมชนอีสาน เพราะในกลอนลำนั้นนอกจากจะให้ความเพลิดเพลิน สนุกสนาน สามารถเข้าถึงถึงจิตใจของชาวอีสานได้อย่างลึกซึ้งแล้ว กลอนลำยังแฝงคติให้คิด ไม่ว่าจะป็นด้านประเพณี ศิลธรรม การดำเนินชีวิต และอื่นๆ อีกมากมายหมอลำที่เช่นเดียวกับมหรสพอื่นๆ มีขึ้นย่อมมีลงเป็นเรื่องราวธรรมดา มีช่วงที่นิยม และลดความนิยมลง ด้วยปัจจัยหลายประการ ในยุคที่หมอลำย้ายอยู่กับที่ยังคงใช้การแสดงรูปแบบเดิม ไม่มีการพัฒนาให้ทันสมัยตามสังคมที่เปลี่ยนแปลง การละเล่นอย่างอื่นก็ได้โอกาสแทรกเข้ามาบทบาทแทนที่หมอลำซึ่งเป็นการทดแทนในเรื่องการให้ความบันเทิงเช่นกัน นั่นก็คือ “หนังตะลุง” หรือ “หนังประโมทัย”

หนังประโมทัยนี้ เป็นสื่อพื้นบ้านอีกชนิดหนึ่งที่ปรากฏตัวที่อีสานและค่อยๆ กระจายสู่ภูมิภาคอีสานจนโด่งดังเป็นขวัญใจเด็กอีสาน โดยหนังประโมทัยได้แนวคิดมาจากการดูหนังตะลุงของภาคใต้ หนังประโมทัยถือ เป็นศิลปะการแสดงที่ถือได้ว่าเป็นศิลปะชั้นเยี่ยมของชาวอีสานอีกประเภทหนึ่ง ที่มีความงดงามและสนุกสนาน โดยการรวมศิลปะในแขนงต่างๆ ทั้งดนตรี การร้อง การเล่น วรรณคดีรวมทั้งภาษาที่ใช้พากย์เจรจายังคงแสดงถึงภาษาที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานอย่างแท้จริง การแสดงหนัง

ประโมทัย ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งของภาคอีสาน เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่สำคัญและมีประวัติมาช้านาน หนึ่งประโมทัยยังคงสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน แต่มีการแสดงน้อย หาดูได้ยากขึ้น แต่ก็ยังคงเป็นมรดกพื้นบ้านอย่างหนึ่งที่ได้ทำหน้าที่รับใช้สังคมอีสานมายาวนานคู่กับหมอลำ

ภาพที่ 5 – 6 ภาพตัวละครในหนึ่งประโมทัยอีสาน คณะเฉลิมศิลป์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่มา: กิจติพงษ์ ประชาชาติ, 2553

ด้วยการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ได้รับอิทธิพลมาจากการพัฒนาของประเทศ เทคโนโลยีทำให้สังคมให้ความสนใจกับสื่อสมัยใหม่เป็นอย่างยิ่ง เช่น โทรทัศน์ ภาพยนตร์ การ์ตูน เกมส์ อินเทอร์เน็ต และอื่นๆ ทั้งนี้เป็นเพราะสื่อดังกล่าวเป็นสื่อที่สามารถหาชมได้ง่าย มีความหลากหลายสูง ทำให้สื่อพื้นบ้านหลายประเภทค่อยๆ เลือนหายไป เช่น หนึ่งประโมทัย ซึ่งหนึ่งประโมทัยเป็นการใช้ตัวหนังมาทำเป็นตัวนักแสดงหรือตัวละคร และอาศัยดนตรี เสียงพากย์ และการเคลื่อนไหวที่สนุกสนาน ซึ่งหากมองอีกในมุมมองหนึ่งหนึ่งประโมทัยก็เหมือนภาพยนตร์การ์ตูนสมัยก่อนที่สามารถถ่ายทอดจินตนาการของเจ้าของวงลงไปได้อย่างเต็มที่ มีการเคลื่อนไหวที่ทำให้สามารถมองเห็นภาพได้อย่างชัดเจน การสนทนาก็เป็นภาษาท้องถิ่น การใช้ดนตรีเป็นดนตรีที่คัดแปลงมาจากหมอลำ เพื่อเพิ่มความเพลิดเพลินให้กับหนึ่งประโมทัย หลังจากที่สื่อประเภทภาพยนตร์และสื่อสำหรับเด็กที่เรียกว่า “การ์ตูนแอนิเมชัน” เข้ามามีบทบาทในสังคมอีสาน คนได้ให้ความสนใจกับสื่อเหล่านี้มากกว่าสื่อพื้นบ้าน เนื่องจากมีภาพที่สวยงาม และสามารถหาชมได้ง่ายกว่า

เราอาจกล่าวได้ว่าสื่อพื้นบ้านเป็นสื่ออีกชนิดหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการเผยแพร่ข่าวสารการให้ความรู้ด้านต่างๆ แก่ประชาชนในชนบทได้เป็นอย่างดี เนื่องจากสื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่มีมาก่อนการเกิดขึ้นของสื่อสมัยใหม่ ดังนั้นสื่อพื้นบ้านย่อมมีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ อยู่แล้ว อย่างไรก็ตามหลังจากเริ่มมีสื่อมวลชนสมัยใหม่แทรกเข้าไปในชุมชนปรากฏการณ์ก็คือ สื่อพื้นบ้านในหลายพื้นที่จำเป็นต้องหลีกทางให้แก่สื่อสมัยใหม่ที่มาทีหลัง แต่ถึงอย่างไรก็ตามเนื่องจากสื่อแต่ละประเภทต่างก็มีข้อเด่น ข้อด้อย ในตัวเอง ทั้งสื่อพื้นบ้านหรือสื่อมวลชนเอง ก็เป็นไปตามหลักการดังกล่าว ดังนั้น ในท่ามกลางหมุ่นักสื่อสารเพื่อพัฒนา จึงมีแนวคิดว่าในยุคปัจจุบัน สื่อพื้นบ้านยังมีความจำเป็นต่อการพัฒนาสังคม โดยควรปรับปรุงให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันด้วย

3. ความเป็นอีสานในสื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่มีความเป็นพิเศษทางด้านอัตลักษณ์ของคนอีสาน นอกจากจะได้รับความซาบซึ้ง เพลิดเพลินสนุกสนาน คนก็ยังได้รับความรู้จากภูมิปัญญาของคนรุ่นเก่าที่ได้สังเคราะห์ขึ้นมาอย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในการทำมาหากิน แก้ปัญหาในสังคม หลีกเลียงข้อห้ามของสังคม ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ สิ่งเหล่านี้สื่อพื้นบ้านเป็นกลไกในการสื่อสารระหว่างคนเฒ่าคนแก่ไปยังลูกหลานในสังคมนั้นๆ เพื่อสั่งสอนคนในสังคมให้มีทัศนคติที่ดีร่วมกัน ความมีเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีน้ำใจ

ในปัจจุบันสื่อพื้นบ้านได้รับความนิยมน้อยลง เกิดจากชาวบ้านไม่นิยมชมการแสดงสื่อพื้นบ้าน แต่ไปนิยมวัฒนธรรมบันเทิงรูปแบบใหม่ เช่น ภาพยนตร์ การ์ตูนแอนิเมชัน ละคร เพลงลูกทุ่ง เพลงสตริง และคาราโอเกะ จึงทำให้สื่อพื้นบ้านหลายคณะ ไม่สามารถดำเนินงานการแสดงได้ต้องยุบคณะ บางคณะได้ประสบกับปัญหาค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการที่ค่อนข้างสูง ไม่ค่อยมีการว่าจ้างงานการแสดง ไม่มีงบประมาณในการพัฒนาปรับปรุงคณะให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพราะการลงทุนในการพัฒนาสื่อให้มีความใหม่ ทันสมัย สอดคล้องกับพฤติกรรมผู้บริโภคสื่อของคนที่เปลี่ยนไปนั้น ยังมีความเสี่ยงที่สูง ทำให้หลายคณะได้ปิดตัวไปอย่างน่าเสียดาย

การเปลี่ยนแปลงการบริโภคสื่อที่เปลี่ยนไปจากสื่อพื้นบ้านที่เคยมีบทบาทในการดูแล สั่งสอน อบรมคนในสังคมได้เป็นอย่างดี ได้เปลี่ยนมาเป็นสื่อสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ เนื่องจากมีความทันสมัยทั้งเรื่องเทคนิคการนำเสนอที่น่าสนใจ ค่าใช้จ่ายในการเสฟสื่อก็มีราคาถูกลง ค่านิยมของคนเริ่มหัน ไปให้ความสำคัญกับสื่อดังกล่าวอย่างกว้างขวาง ทำให้ภูมิปัญญาที่แฝงอยู่ในสื่อพื้นบ้านเหล่านั้นค่อยๆ หายไปทีละน้อย ซึ่งจะส่งผลให้อนาคตวัฒนธรรมภูมิปัญญาดีๆ ที่ได้ผ่านการกลั่นกรองสั่งเคราะห์มาหลายชั่วอายุคน อาจจะถูกลืมจากคนในสังคมไป

ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาสื่อพื้นบ้านตามองค์ประกอบต่างๆ เพื่อแยกแยะอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอีสานที่เป็นประโยชน์สำหรับคนในสังคม ให้สามารถนำอัตลักษณ์เหล่านี้ไปใช้ในการพัฒนาสื่อสมัยใหม่ที่มีความเป็นอัตลักษณ์ของคนอีสาน เพื่อสืบสานวัฒนธรรมอันดีงามไว้ โดยได้แยกเป็นองค์ประกอบดังนี้

3.1 เนื้อเรื่อง สื่อพื้นบ้านได้นำเอาวรรณกรรมพื้นบ้าน หรือนิทานพื้นบ้านของอีสานที่ใช้ในการหล่อหลอม สั่งสอนลูกหลานให้เป็นคนดีในสังคมนั้นมาใช้ในการเล่าเรื่อง เนื่องจากคนในสังคมมีความคุ้นเคยและผูกพันกับนิทานเรื่องนั้นๆ เป็นอย่างดี นอกจากนิทานพื้นบ้านอีสานยังเต็มไปด้วยความเชื่อ ข้อห้าม คติแง่คิดที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ทำให้คนที่ได้ฟัง หรือได้ชมการแสดงพื้นบ้านนั้น เกิดจิตสำนึกที่ดี รู้สึกดีถูก เข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า รู้จักบาปบุญ ทำให้สังคมอีสานนั้นน่าอยู่

3.2 การแต่งกาย คนอีสานมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ การแต่งกายปกติก็จะเป็นแบบเรียบง่ายไม่มีลวดลาย เน้นความทนทานของผ้า ส่วนใหญ่เป็นผ้าฝ้ายแล้วข้อมสีตามความต้องการของผู้ใส่ ส่วนผ้าทอสำหรับโอกาสพิเศษ เช่น ใช้ในงานบุญ ประเพณีต่างๆ งานแต่งงาน งานฟ้อนรำ มักมีลวดลายที่สวยงามวิจิตรพิสดาร มีหลากหลายสีสัน ลักษณะของการแต่งกายดังกล่าวได้ปรากฏในสื่อพื้นบ้านแต่ละประเภท ซึ่งจะช่วยให้คนดูสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นคนในสังคมอีสานนั้นมีความใกล้ชิดผูกพันกับการแต่งกายของตัวละครหรือนักแสดง ทำให้ชาวบ้านเปรียบเทียบกับตัวละครได้ง่าย จะช่วยทำให้สื่อพื้นบ้านสามารถถ่ายทอดเนื้อหาไปยังผู้ชมได้ง่ายมากยิ่งขึ้น

3.3 การแสดง สื่อพื้นบ้านอีสานไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวหรือการออกท่าทางของตัวละครนั้นล้วนได้รับอิทธิพลมาจากประเพณีและการละเล่นของคนอีสานที่มีความงาม และเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น การฟ้อน การรำ การเซิ้ง เป็นการแสดงที่เกิดขึ้นเพื่อพิธีกรรมทางศาสนา และความสนุกสนานรื่นเริงในเทศกาลต่างๆ การรำรำจะมีลักษณะเฉพาะของการเคลื่อนไหวอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย เช่น ก้าวเท้า การวาดแขน การยกเท้า การส่ายมือ การส่ายสะโพก ที่เกิดขึ้นจากท่าทางอันเป็นธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวัน แล้วนำมาประดิษฐ์หรือปรุงแต่งให้สวยงามตามแบบท้องถิ่นอีสานเช่น ท่าทางลักษณะแอ่นตัวแล้วโยกตัวไปมา เวลาก้าวตามจังหวะก็มีการกระแทกกระทั้นตัว ดิดดา ขยับเอว ขยับไหล่ เน้นความสนุกสนาน

การแสดงพื้นเมืองภาคอีสาน แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมของชนพื้นเมืองกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ การแสดงพื้นเมืองภาคอีสานจะมีทั้งการแสดงที่เป็นแบบดั้งเดิมที่มีการสืบทอดกันมา และการแสดงที่เกิดขึ้นในแต่ละท้องถิ่นเป็นไปตามความถนัดหรือความสามารถของแต่ละคน โดยไม่มีระเบียบแบบแผน ช่วยให้ผู้ชมพื้นบ้านมีความสุขเพลิดเพลิน กับการแสดงและการเคลื่อนไหวของตัวละครได้เป็นอย่างดี

3.4 ดนตรี สื่อพื้นบ้านอีสานเป็นเวทีในการแสดงออกทางดนตรีอีสานได้อย่างเต็มที่ ทำให้การแสดงของสื่อพื้นบ้านนั้นได้รับความนิยมและสามารถให้ความสนุกสนานกับคนอีสานได้เป็นอย่างดี เนื่องจากดนตรีอีสานนั้นเป็นดนตรีระดับพื้นบ้าน

สามารถเข้าถึงชีวิตชาวบ้าน สืบทอดพัฒนาโดยชาวบ้าน จนได้ชื่อว่าเป็นคนตรีพื้นบ้านอีสาน ที่เข้าถึงชีวิต จิตใจ กล่อมเกลาจิตใจ ตลอดจน ให้ความบันเทิงแก่ชาวอีสานมาช้านาน เครื่องดนตรีบางอย่างไม่ทราบว่าใครเป็นผู้ประดิษฐ์คิดค้น และกำเนิดขึ้นในยุคสมัยไหน แต่เครื่องดนตรีทั้งหลายก็ยังมี การสืบทอด ปรับปรุง พัฒนา และเผยแพร่ให้คงอยู่จนถึงปัจจุบัน

3.5 บทสนทนา การสนทนาของตัวละครในสื่อพื้นบ้านนั้นมีการนำเอาภาษาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นของอีสานมาใช้ในการเล่าเรื่อง และสนทนากันระหว่างตัวละครเป็นหลัก บางครั้งต้องใช้การสนทนาที่ต่างกันตามจังหวะและโอกาสต่างๆ ในเนื้อเรื่อง เช่น การพูดแบบพญา เพื่อใช้ในการเกี่ยวพาราสิโต้ตอบหนุ่มสาว พูดเป็นทำนองกลอนลำให้เกิดความสวยงามและเป็นทำนองจังหวะที่น่าฟัง คำร้องเพื่อความสนุกสนาน และอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมอีสาน

สรุป

การบริโภคสื่อที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จากสื่อพื้นบ้านที่เคยมีบทบาทในการดูแล สั่งสอน อบรมคนในสังคมเป็นอย่างดี ได้เปลี่ยนมาเป็นสื่อสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ เนื่องจากมีความทันสมัยทั้งเรื่องเทคนิคการนำเสนอที่น่าสนใจ ค่าใช้จ่ายในการบริโภคสื่อก็มีราคาถูกลง ค่านิยมของคนเริ่มหันไปให้ความสำคัญกับสื่อดังกล่าวอย่างกว้างขวาง ทำให้ภูมิปัญญาที่แฝงอยู่ในสื่อพื้นบ้านเหล่านั้นค่อยๆ หายไปที่ละน้อย ซึ่งจะส่งผลให้ในอนาคตวัฒนธรรมภูมิปัญญาดีๆ ที่ได้ผ่านการกลั่นกรองสั่งเคราะห์มาหลายชั่วอายุคน อาจจะถูกลืมจากคนในสังคมไป

จากการแยกอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมอีสานและภูมิปัญญาที่อยู่ในสื่อพื้นบ้านอีสานจะเห็นได้ว่าส่วนประกอบต่างๆ ของสื่อพื้นบ้านนั้นเต็มไปด้วยวัฒนธรรมอีสาน ไม่ว่าจะเป็นเนื้อเรื่อง การแต่งกาย การเคลื่อนไหวหรือการแสดง คนตรี และบทสนทนาหรือภาษาที่ใช้ ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้บรรพบุรุษได้ใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาเพื่อให้มีความเหมาะสมกับคนในท้องถิ่นอีสานให้มากที่สุด ทำให้การสื่อสารระหว่างคนในสังคมนั้นเกิดประสิทธิภาพ ซึ่งหากสื่อสมัยใหม่ที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ได้นำวัฒนธรรมความเป็นอีสานมาใช้ในการนำเสนอบ้าง ผู้เขียนเชื่อว่าจะช่วยให้สื่อชนิดนั้นมีโอกาสประสบความสำเร็จในการสื่อสารระหว่างคนในท้องถิ่นอีสานได้เป็นอย่างดี อีกทั้งการได้รับอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมจากสื่อดังกล่าวก็เป็นเรื่องที่ดีที่จะช่วยให้คนในท้องถิ่นเราได้ซึมซับวัฒนธรรมอีสานไปในตัวสร้างจิตสำนึก และตระหนักถึงความผิดชอบชั่วดีได้ดีกว่าการนำเอาหลักหรือแนวทางการทำสื่อมาจากหนังหรือสื่อของต่างประเทศ เพราะสื่อเหล่านั้นเขาก็ได้พยายามแทรกความเป็นวัฒนธรรมของชาตินั้นๆ ลงไปในสื่อเหล่านั้นด้วย ทำให้สังคมไทยในปัจจุบันที่นิยมบริโภคสื่อต่างชาติเริ่มมีแนวคิด วัฒนธรรม ค่านิยมที่เปลี่ยนไป ซึ่งเชื่อได้ว่าการนำอัตลักษณ์ความเป็นไทยและความเป็นท้องถิ่นของแต่ละท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างสื่อ จะสามารถสร้างสรรค์ให้เกิดความน่าสนใจให้กับสื่อสมัยใหม่ได้เช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ .2554.สื่อพื้นบ้านศึกษาในสายตานักศึกษาศาสตร์ .พิมพ์ครั้งที่ 1

เจริญชัย ชนไพโรจน์. 2529. รายงานการวิจัยเรื่องดนตรีผู้ไทย.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม

จิรวัดน์ พิระสันต์.2553. การสืบค้นข้อมูลทางวัฒนธรรมของจังหวัดสุโขทัย. โครงการวิจัยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ประจวบ จันทร์หมื่น.2553.วัฒนธรรมอีสานและภูมิปัญญาชาวบ้าน.เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชาวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน.มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

ธีระพงษ์ โสดาศรี.2537. บทบาทของสำนักงานหมอลำในอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม